

Papers in Honour of Rastko Vasić 80th Birthday

Зборник радова у част 80 г. живота Растка Васића

АРХЕОЛОШКИ ИНСТИТУТ

**ЗБОРНИК РАДОВА У
ЧАСТ 80 Г. ЖИВОТА
РАСТКА ВАСИЋА**

Уредници

**Војислав Филиповић
Александар Булатовић
Александар Капуран**

Београд
2019

INSTITUTE OF ARCHAEOLOGY

**PAPERS IN HONOUR
OF RASTKO VASIĆ
80th BIRTHDAY**

Editors

**Vojislav Filipović
Aleksandar Bulatović
Aleksandar Kapuran**

Belgrade
2019

Published by

Institute of Archaeology, Belgrade

For publisher

Miomir Korać

Editors

Vojislav Filipović

Aleksandar Bulatović

Aleksandar Kapuran

Editorial board

Arthur Bankoff, Brooklyn College, CUNY, New York (USA)

Anthony Harding, University of Exeter, Devon (UK)

Barbara Horejs, Institute for Oriental and European Archaeology, Austrian Academy of Sciences, Vienna (AUT)

Albrecht Jockenhövel, University of Münster, Münster (GER)

Maya Kashuba, Institute for the History of Material Culture, Russian Academy of Sciences, St. Petersburg (RUS)

Miomir Korać, Institute of Archaeology, Belgrade (SRB)

Carola Metzner-Nebelsick, Ludwig-Maximilians-Universität, München (GER)

Lolita Nikolova, International Institute of Anthropology, Utah (USA)

Christopher Pare, Johannes Gutenberg-Universität, Mainz (GER)

Hrvoje Potrebica, University of Zagreb, Zagreb (CRO)

Roberto Risch, Universitat Autònoma de Barcelona (ESP)

✠ Alexandru Szentmiklosi, Muzeul Banatului, Timisoara (ROM)

Marc Vander Linden, University of Cambridge, Cambridge (UK)

Ognjen Mladenović, secretary

Rewieved by

Editors and members of the editorial board

Translation

Authors

Proof-reading

Caitlyn Breen

Design

Institute of Archaeology

Printed by

Sajnos d.o.o., Novi Sad

Printed in

250

CONTENTS

Foreword / Увод.....	7
M. Svilar, Biography of Rastko Vasić / М. Свилар, Биографија Растка Васића	11
M. Svilar, Bibliography of Rastko Vasić / М. Свилар, Библиографија Растка Васића....	17
A. Harding, Rastko Vasić: some personal reflections.....	40
С. Мандић, Пут у Миделхарнис.....	41
Notes about life and archaeology / Цртице о животу и археологији.....	42
D. Antonović, S. Vitezović, J. Šarić, The Early Neolithic Settlement at Velesnica:	
Lithic and Osseous Industries.....	63
M. Stojić, Mislilac iz Medvednjaka.....	71
S. Alexandrov, Early Bronze Age Barrow Graves in North-West Bulgaria.....	75
†B. Hänsel, B. Teržan, K. Mihovilić, Konzeptioneller Wandel im früh- bis mittelbronzezeitlichen Befestigungsbau Istriens.....	95
J. Станковски, Планинско светилиште Татићев Камен: три аспекта обредне праксе....	111
M. Ljuština, Rame uz rame: zajednice vatinske kulture u Banatu.....	125
K. Dmitrović, Contribution to the Study of Spectacle-shaped Pendants in Western Serbia.....	137
B. Molloy, A warrior's journey? Some recent taxonomic, trace element and lead isotope analyses of Mediterranean Later Bronze Age metalwork in the Central and West Balkans...	143
M. Blečić Kavur, B. Kavur, Privjesak kao tijelo – tijelo kao poruka.....	155
A. Kapuran, The Find from Medoševac 20 Years Later – an Addition to the Studies of the Tumulus Culture on the Territory of the Central Balkans.....	165
J. Koledin, "Novi" nalazi nanogvica tipa Regelsbrunn u Вачкој.....	177
М. Лазих, Гробови инхумираних покојника у некрополама брњичке културе.....	187
P. Medović, Sečanj IV — ostava metalnih predmeta.....	201
L. Leshtakov, Bronze Spear and Javelin Heads with Polygonal Sockets - A Balkan Phenomenon.....	209
A. Bulatović, Particular Types of Bowls as Heralds of a New Age in the Balkans.....	215
A. Ђорђевић, Нова сазнања о остави бронзаних налаза из Рудника.....	233
J. Bouzek, Some Early Iron Age symbols and their possible interpretations.....	241
D. Ložnjak Dizdar, Notes on several finds from the beginning of the Early Iron Age in the Danube area.....	247

B. Govedarica, Tumul iz Brezja i neka pitanja socio-kulturnog razvoja na Glasincu u starijem željeznom dobu.....	259
T. Bader, Bemerkungen über die chronologische Lage der Hortfundgruppe „Somartin-Vetiš“.....	273
И. Бруяко, Костяной скипетр предскифского типа из городища Картал в низовьях Дуная.....	289
V. Filipović, Iron Spears of the <i>Balkan Syginnæ</i> Type from the Central Balkans.....	297
Д. Топал, Акинак из Вршаца и проникновение клинкового вооружения скифов в Среднее Подунавье.....	307
M. Dizdar, New Late Hallstatt Finds from the Vinkovci Region (Eastern Croatia): A Contribution to the Study of Impacts from the Balkans to the southeastern Carpathian Basin.....	319
D. Mitrevski, The Ruler’s Palace in Bylazora – Capital of “Independent Paeonians”.....	345
O. Mladenović, A New Find of Bronze Hinged Fibula from the Vicinity of Svrljig.....	355
M. Guštin, D. Božič, Eine kleine Sondergruppe der thrakischen Fibeln.....	367
List of authors / Списак аутора.....	372

Foreword

Since 1990, after practically 30 years and the publication of the volume of the *Starinar* journal dedicated to the academician and professor Milutin Garašanin, the Institute of Archaeology in Belgrade publishes a volume dedicated to a doyen of both Serbian and European archaeology, Rasko Vasić. In contrast to university centers, where this kind of publications are usual, due to the position of individuals as professors and teachers (*Festschrift*, *Homage...*), the scientific researchers are usually neglected in that respect, which can be seen in the fact that this volume represents the first of a kind published by the Institute of Archaeology. Bearing in mind the significance and the influence of Vasić's work on ex-Yugoslav and prehistoric archaeology of Europe, as well as the fact that he spent his entire career at the Institute of Archaeology, we consider this volume as a humble act of our gratitude for everything our dear colleague Vasić did for archaeology and the Institute, on occasion of his 80th birthday.

Indeed, Rastko Vasić stands as a great of both Serbian and Yugoslav archaeology, distinctly appreciated and esteemed, which stands in opposition to his humble and unobtrusive nature. Vasić's scientific and artistic educations often intertwined in his papers dealing both with the protohistoric art and the particular problems of the Bronze and Iron Age in southeastern Europe. Years of work and scientific questions led him to various phenomena of our prehistoric archaeology, many of which he had himself defined, but from time to time he used to go back and discover the until then unobserved Iron Age art of the Central Balkans. Only a glimpse of his bibliography at the beginning of this volume reveals the archaeological phenomena he had defined and interpreted, and through his serious and responsible scientific work and afterwards authority introduced to archaeology. His first monographs (*Културне групе старијег гвозденог доба у Југославији* and *The Chronology of the Early Iron Age in Socialist Republic of Serbia*) were created on basis of his doctoral dissertation and more than a couple of decades since the publication represent often cited literature.

Увод

Након безмало 30 лета и *Старинара* посвећеног академику и професору Милутину Гарашанину из 1990. године, Археолошки институт у Београду објављује једну засебну публикацију посвећену дојену српске, али и европске археологије Растку Васићу. За разлику од универзитетских центара, где је овај тип публикација (*Festschrift*, *Homage...*) уобичајен због позиције појединца као професора и учитеља, научни су радници обично занемарени у томе погледу, што се види и по томе да је ово прва таква засебна публикација наше куће. Но, имајући у виду значај Васићевих дела за бившу југословенску и праисторијску археологију Европе и утицај на њу, као и то што је цео свој радни век провео у Археолошком институту, сматрали смо да је овај зборник поводом 80 година живота један скромни чин наше захвалности за све што је драги колега Васић учинио за археологију и Институт.

Растко Васић доиста представља велика на српске и југословенске археологије, изразито уваженог и цењеног, што је у неку руку у супротности са његовом скромном и ненаметљивом природом. Васићево научно, али и уметничко образовање често се сустицало у његовим првим радовима, када се бавио како уметничким протоисторијским темама, тако и конкретним проблемима гвозденог и бронзаног доба југоисточне Европе. Године рада и стручна питања одвела су га ка многим феноменима наше праисторијске археологије, од којих је неке и сам дефинисао, али се с времена на време враћао, а уједно и откривао до тада незапажену уметност гвозденог доба централног Балкана. Само и летимичан поглед на његову библиографију на почетку овог зборника говори о археолошким појавама које је Васић одредио и интерпретирао, а својим озбиљним и одговорним научним радом и доцнијим ауторитетом увео у домаћу археологију. Његове прве монографије (*Културне групе старијег гвозденог доба у Југославији* и *The Chronology of the Early Iron Age in Socialist Republic of Serbia*), настале на основама док-

A complete affirmation in Yugoslav archaeology for colleague Vasić was the invitation to write no less than 13 chapters for the 5th volume of the distinguished publication *Praistorija jugoslavenskih zemalja*, as one of the youngest authors, dealing with less familiar subjects or subjects with scarce background data, undetermined origin or undefined to a great extent. It can be said that even nowadays, after more than 30 years, Vasić's certain syntheses from the aforementioned publication, remain the postulates for the Iron Age of the Central Balkans. Another significant work of Rastko Vasić, although often not emphasized enough, is the fact that under the invitation of the academician Dragoslav Sreјović, he participated in writing of 150 separate units in the unique domestic archaeological encyclopedia - *Arheološki leksikon – preistorija Evrope, Afrike i Bliskog Istoka, grčka, etrurska i rimska civilizacija*, a paper that Yugoslav and Serbian archaeology lacked for a number of decades. His international reputation was confirmed by five monographs published within the prestigious *Prähistorische Bronzefunde* edition. In parallel with that, through his advice and influence, as well as through his scientific renown, he aided younger colleagues to prepare the volumes for the same edition.

In that context, it is important to mention that defending boards for magister or doctoral thesis on the subject on Bronze and Iron Age could not be imagined without the presence of the colleague Vasić. On such occasions, not a single critique or a bad word could be heard from Vasić, but positive opinion and useful suggestions above all, so that the candidate could properly prepare the thesis for future publication. Rastko Vasić has been a member of the editorial board for the *Starinar* journal for more than 40 years, as well as for many other corpora and journals in the territory of southeastern Europe. As a member of editorial staff or as a reviewer of papers and monographs, he would always point out the qualities of the submitted material, and if the other members of editorial staff or reviewers decided to reject the material, his benevolent suggestions would help in publishing each useful paper after all, even in some other journal. Also, as a long-time director of scientific projects at the Institute of Archaeology, he would always do his best to help

торске дисертације, и даље су, неколико деценија након објављивања, цитирано штиво.

Потпуну афирмацију у југословенској археологији колега Васић доживео је када је позван да, као један од тада најмлађих аутора, напише чак 13 поглавља за том V чувене *Праисторије југославенских земаља*, и то на неке теме о којима се мало знало или у вези с којима су подаци били штурни, нејасног порекла и добрим делом недефинисани. Може се рећи да и данас, након 30 и више година, поједине Васићеве синтезе из ове серије и даље остају једини постулати гвозденог доба централног Балкана. Још један значајан допринос овога типа, чини се, није довољно помињан у досадашњем његовом раду, а то је чињеница да је на позив академика Драгослава Срејовића учествовао у изради преко 150 засебних јединица у јединственој домаћој археолошкој енциклопедији – *Археолошки лексикон – преисторија Европе, Африке и Блиског истока, грчка, етрурска и римска цивилизација*, делу које је дуги низ деценија недостајало југословенској и српској археологији. Међународни углед потврдио је са пет монографија у престижној едицији *Prähistorische Bronzefunde*, док је паралелно саветима и својим утицајем, као и научним реномеом, помагао млађим колегама да припреме своје свеске за исту едицију.

У томе контексту, важно је поменути да се без колеге Васића није могла замислити комисија за одбрану магистарских или докторских дисертација на тему бронзаног или старијег гвозденог доба. Том приликом од њега се није могла чути покуда или лоша реч, већ надамне позитивно мишљење и корисне сугестије како би кандидат своје дело адекватно припремио за будуће објављивање. Преко 40 година члан је редакције *Старинара*, као и многих зборника и часописа на простору југоисточне Европе. Као чест члан редакција или рецензент радова и монографија, увек је истицао квалитете прилога, а уколико би се остатак редакције или други рецензенти одлучили да одбију аутора, он би сесвојим благонаклоним сугестијама трудио да сваки користан рад ипак буде објављен, па макар у неком другом часопису. Такође, као дугогодишњи руководиоца научних пројеката у Археолошком институту,

young colleagues on each matter, never striking as a boss or a superior.

Plenty of details on the private and professional life of Rastko Vasić, both as an archaeologist and painter and literate, can be found in the continuation of this volume, which was one of the ideas of the editors. Therefore, about 60 pages are dedicated to his life and work, biography and a detailed bibliography, while the interview is illustrated with Vasić's numerous paintings, selected by the celebrant himself. Afterward, there is a collection of papers dedicated to the colleague Vasić, written in English, German, Russian and the ex-Yugoslav languages, assorted chronologically. Unfortunately, certain authors which were invited in agreement with the celebrant did not respond, primarily due to the poor health, so the editors once again point out that they regret the situation, although on the other hand, we are grateful and proud of the content of the volume, on 33 authors of the papers, and the editorial board comprised of prominent names of the word archaeology from nine different countries.

Through this volume, the editorial board and the Institute of Archaeology would like to heartily congratulate the jubilee to our colleague Vasić and to wish him many more years in archaeology.

Vojislav Filipović
Aleksandar Bulatović
Aleksandar Kapuran

тудио се да помогне млађим колегама по свим питањима, не постављајући се притом као шеф.

Многи детаљи о приватном и професионалном животу Растка Васића и као археолога, и као сликара и књижевника, могу се наћи у наставку овог зборника, што је била и једна од идеја приређивача. Стога је првих шездесетак страна посвећено његовом животу и раду, биографији и детаљној библиографији, док је интервју илустрован бројним Васићевим сликама, по избору самог слављеника. Након тога уприличени сурадови посвећени колеги Васићу, на енглеском, немачком, руском и језицима бивше Југославије, поређани по хронолошком реду. Нажалост, поједини аутори позвани у консултацијама са слављеником нису се одазвали позиву, поглавито због нарушеног здравственог стања, па уредници и овом приликом напомињу да жале због оваквог развоја ситуације. С друге стране, поносни смо на садржај зборника – како на 33 аутора прилога, тако и на редакцију, у којој су врхунска имена светске археологије из девет земаља.

Колеги Васићу уредници и Археолошки институт овим зборником од срца честитају јубилеј и желе још много година рада у археологији.

Војислав Филиповић
Александар Булатовић
Александар Капуран

In the National Museum in Belgrade, 2018 (by Aca Đorđević)
У Народном музеју, 2018. године (фото Аца Ђорђевић)

Contribution to the Study of Spectacle-shaped Pendants in Western Serbia

Katarina V. Dmitrović

Abstract: This paper discusses spectacle-shaped pendants made of bronze wire representing relatively frequent grave goods found under the Middle Bronze Age tumuli in the western Serbian region. Within these finds, based on the manufacturing details, it is possible to distinguish exceptional pieces representing a unique phenomenon characteristic exclusively to this region. By comparing them with the objects found in the nearby territories, as well as in a wider area of distribution of metallic products from Central Europe and the Carpathian Basin, it can be concluded that these pieces of jewelry, together with the different types of torcs, pins and bracelets, as well as the used decorative patterns, were quite possibly manufactured in local workshops operating most probably in Western Serbia.

Key words: spectacle-shaped pendants, bronze, Middle and Late Bronze Age, Western Serbia.

During the Middle Bronze Age, Western Serbia becomes well-known for the frequent appearance of bronze objects, especially jewelry, found mostly as grave goods under the tumuli. Besides spectacle-shaped pendants, which will be discussed in more detail later in this paper, the most numerous types of bronze objects are torcs, bracelets, pins and noppenrings, while arms and tools are quite rare and their appearance is more an exception than a rule. After several decades of intensive research of tumuli, it can be said that they provide good conditions for a more serious analysis of different, more numerous pieces of jewelry and definition of their mutual relationships and their regional, but also special and unique characteristics. So far, the greatest contribution to the analysis of bronze objects from the sites in Serbia has been given by the comprehensive work of Rasko Vasić, crowned with several volumes published within the international edition PBF (Prähistorische Bronzefunde), whose goal is to ensure a comprehensive collection and analysis of different types of metal objects. Therefore, this paper represents another contribution to a better understanding of metallic production in the territory of Western Serbia during the Bronze Age and the definition of its general and individual characteristics.

Spectacle-shaped pendants (Brillenspiralen), the same as other forms of bronze jewelry originating from Western Serbia, belong to the Central European metallic creations that appeared at the end of the Copper and at the beginning of the Bronze Age,¹ while the beginning of their use in the region is associated to the middle phase of the Middle Bronze Age – Br B2-C.² In the territory of present-day Serbia, spectacle-shaped pendants first appeared within the Moriš culture in Banat,³ which clearly indicated very close relationships between the southern Panonian periphery and Central Europe. Their main characteristics are vertically raised loops between spiral discs formed by the circular bending of a bronze wire. This form of spectacle-shaped pendants, typical for Central Europe, stayed unchanged for a long time, and its main distinctive characteristic, compared with pendants from Western Serbia, consists exactly of the shape of the loop between discs. Here, a similar type has not been found yet, but it appears in Glasinac at the beginning of the Iron Age.⁴

¹ Wels-Weyrauch 1978; 1991; Schumacher – Matthäus 1985; Matuschik 1996.

² Bacuň 1997,45.

³ Girić 1971.

⁴ Benac, Čović 1956, 35; T.XXXIX/15; XXXXVII/1,2 i dr.

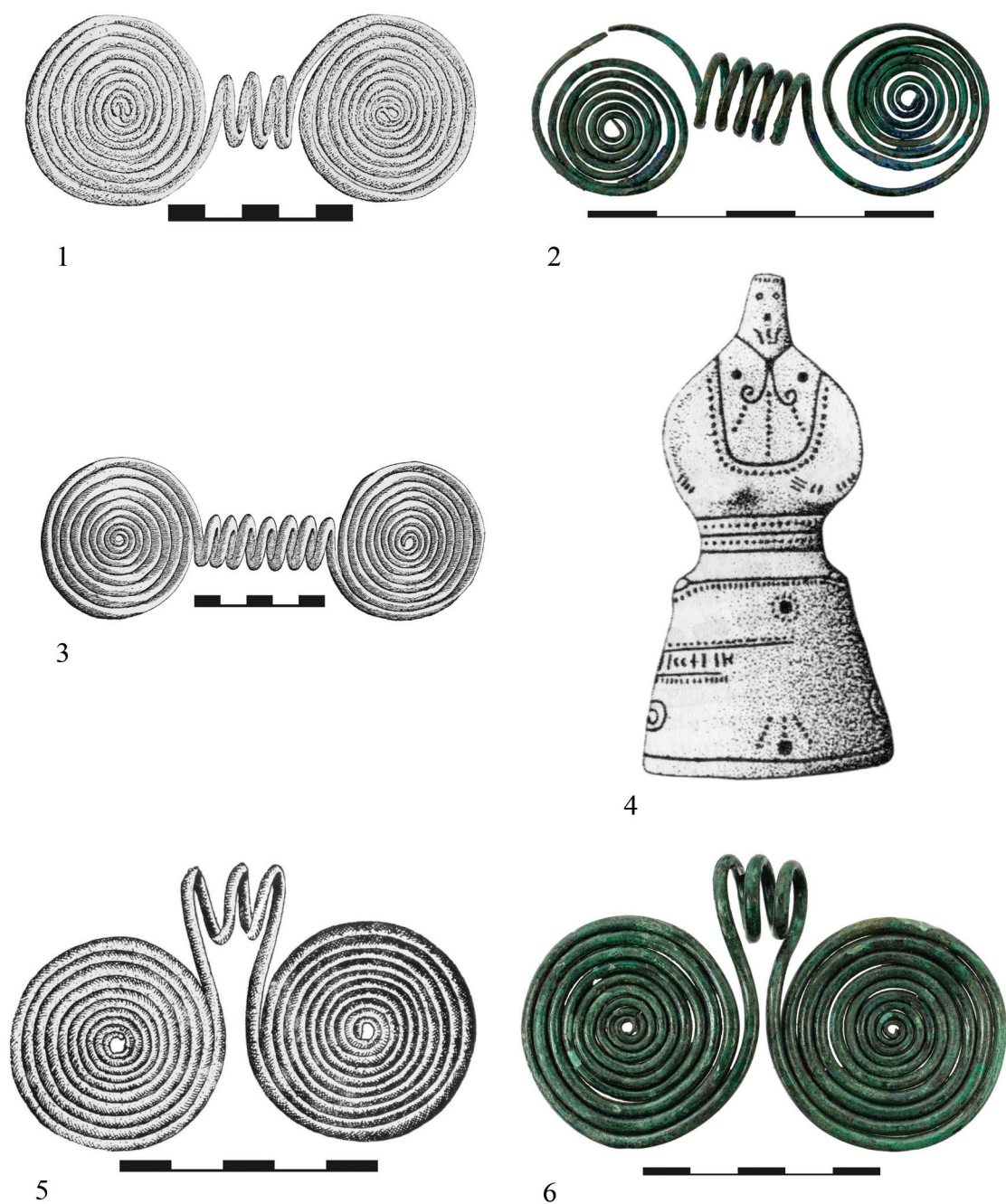

Plate I – Types of the spectacle-shaped pendants from Western Serbia: Type I – 1-3; Type II – 5-6;
 4 – Spectacle-shaped pendant on anthropomorphic statuette from Čarna (1 – after Дмитровић 2015;
 2, 6 – after Никитовић 1999; 3 – after Зотовић 1976; 4 – after Müller-Karpe 1980; 5 – after Zotović 1985).

According to their type of manufacture and dimensions, spectacle-shaped pendants from Western Serbia can be classified into two types:

Type I includes spectacle-shaped pendants with a spirally wound joint placed between discs; the most often they are made of a thin circular or diamond cross-section bronze wire, 4,3 – 17,1 cm long. They have been discovered at the following sites (Pl. II): Dubac (tumulus I, graves 2, 5, 9 and 10)⁵ (Pl. I/2) and Ravnine in Jančići (grave 2 and fired place 1),⁶ Ivkovo Brdo in Krstac

⁵ Никитовић 1999, 8-12.

⁶ Никитовић, Васић 2002, 25, 27.

(tumulus III, grave 1 and tumulus VI, grave 3),⁷ Ošljevac in Turica (grave 1),⁸ Vranjani (tumulus II, central grave)⁹ (Pl. I/1), Kriva Reka (grave 5) and Stapani (grave 14) (Pl. I/3)¹⁰ and Savin Lakat in Jabuka near Prijepolje.¹¹ At the sites of Northwestern Serbia – Prorište, Tolisavac and Paulje in Brezjak¹² – only spiral wire discs without joints have been preserved so they cannot be clearly classified into the types defined herein.

Spectacle-shaped pendants with a cylindrical coil in the middle belong to an older version of this type of jewelry found at Glasinac and they very often appear in the phase IIb (Br C), as well as during later evolution, in the phases IIIa (end of Br C and during the Br D period) and IIIb1 (end of Br D and Ha A), but they have also been found in one of the graves from the phase IIIc.¹³ According to A. Benac and B. Čović, this shape cannot be considered as a distinctive representation of a certain phase, since it appears during a relatively long time interval, but they generally consider it characteristic for the Late Bronze Age of Glasinac.¹⁴ The finds from Glasinac show that the oldest finds are those of smaller dimensions (up to 7 cm), as shown by the examples from Planje and Luburić Polje.¹⁵ During further evolution, in the phase IIIa, they become rather massive, about 15 cm long, as demonstrated by the pendants from Brezje and Podlaze.¹⁶ Nevertheless, while working on a review of the material from Glasinac, B. Čović reclassified some of the finds from the phase IIIb into the slightly older phase IIIa, which, in this case, concerns also smaller examples of spectacle-shaped pendants, from 6,5 to 7 cm long, from

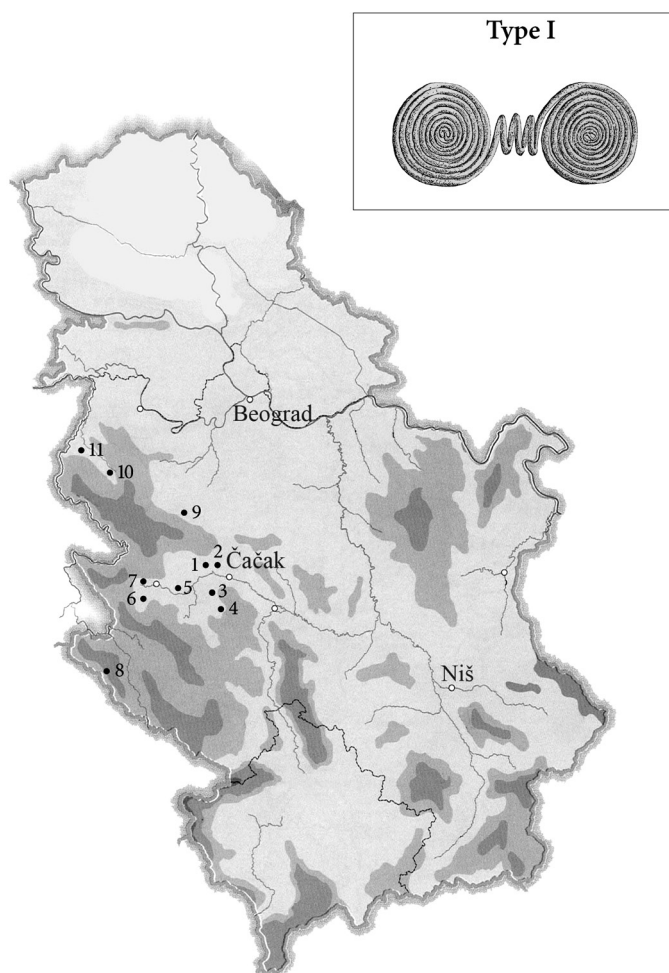

Plate II – Distribution map of the spectacle-shaped pendants of the type I: 1 – Dubac in Jančići; 2 – Ravnine in Jančići; 3 – Ivkovo brdo in Krstac; 4 – Ošljevac in Turica; 5 – Vranjani; 6 – Kriva reka; 7 – Stapani; 8 – Savin lakat in Jabuka; 9 – Prorište; 10 – Tolisavac; 11 – Paulje in Brezjak.

⁷ Nikitović 2003, 13,19.

⁸ Никитовић 1994,32.

⁹ Zotović 1985, T.VIII/2.

¹⁰ Зотовић 1976, кат.8.

¹¹ Лазих 2007, Табла IV/15.

¹² Филиповић 2008.

¹³ Benac, Čović 1956, 30; Čović 1981, 100; 108-109; 123; T.XX/4; T.XXII/1,4,5.

¹⁴ Benac, Čović 1956, 30.

¹⁵ *Ibid*, T.XIII/7; T.XIV/10.

¹⁶ *Ibid*, T.XXXXIII/1,2; T.XXIV/1,3.

Borovsko, Maravić, Mlađ, etc.¹⁷ An overview of the aforementioned facts leaves open the question of whether during earlier phases of the Bronze Age smaller and bigger examples appeared at the same time or there was a slight chronological difference between them.

Regarding the dimensions, a similar situation can also be observed among pendants from Western Serbia. Older pendants are also smaller, which is confirmed by the finds from Jančići, Krstac and Turica.¹⁸ A later period is indicated by a pair of these pendants, 17,1 cm long, from grave 14 in Stapani (Pl. I/3), which has been classified into Ha A1 or even a later period¹⁹ according to other grave finds, among which pins, torcs and bracelets are chronologically the most sensitive ones. Many finds from the Adriatic coast and its hinterland show that this type of pendant represented a more popular and long-lasting shape.²⁰

Type II. Spectacle-shaped pendants with vertically raised and spirally wound loops formed by three or four windings of wire are more massive than the previous ones; they were made of a thicker circular or diamond cross-section bronze wire, measuring 7,5 – 14,3 cm. In the surroundings of Čačak and Požega, they have been found at the sites (Pl. III) of Dubac in Jančići (tumulus I, grave 1) (Pl. I/6),²¹ Grotnica in Guča (occasional finds and finds from tumulus IX, grave 4),²² Ivkovo Brdo in Krstac (tumulus III, urn 1),²³ Kotraž, Vranjani (tumulus I, central grave) (Pl. I/5),²⁵ Kriva Reka (from the filling of tumulus V), occasional finds from tumulus in Svračkovo and Đurđevića Brdo in Pilatovići.²⁶ A pendant from the site Jezero in Roćeveći in the Drina region (tumulus IV, grave 4) has been classified according to a chronologically more sensitive decorative pin into Br

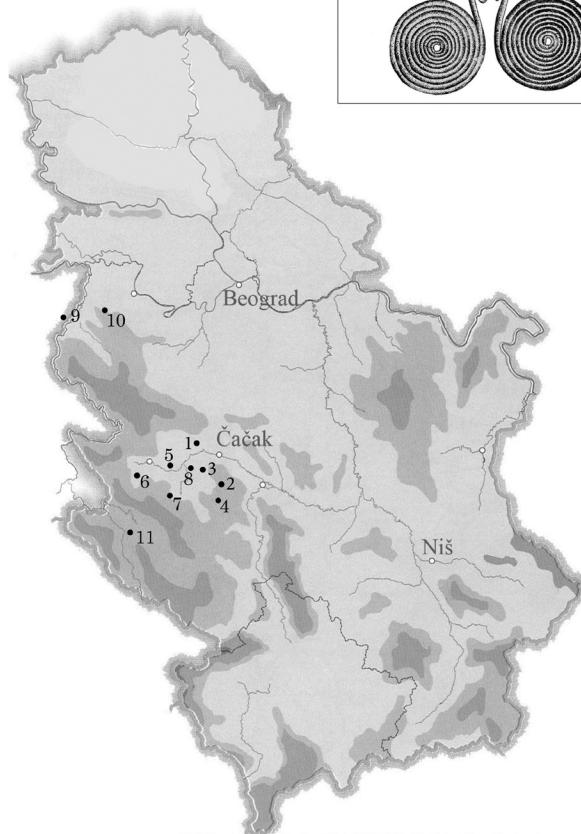
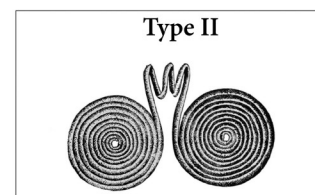

Plate III – Distribution map of the spectacle-shaped pendants of the type II: 1 – Dubac in Jančići; 2 – Grotnica in Guča; 3 – Ivkovo brdo in Krstac; 4 – Kotraž; 5 – Vranjani; 6 – Kriva reka; 7 – Svračkovo; 8 – Đurđevića brdo in Pilatovići; 9 – Jezero in Roćeveći; 10 – Tomanje; 11 – Drenova.

¹⁷ *Ibid.*, T.XXVII/4; T.XXVIII/2; T.XXX/7 i d.

¹⁸ Дмитровић 2015.

¹⁹ Vasić 2003, 43-45; Vasić 2010, 9-16.

²⁰ Vatović 1983; T. XLVII/9,10; T.L/11; T.LIII/7,8 i d.

²¹ Никитовић 1999, 7.

²² Гарашанин 1954, 13, T. VI/3A, B.

²³ Nikitović 2003, 13.

²⁴ Валтровић 1890, 85, Таб.VI/9.

²⁵ Zotović 1985, 40, T.VIII/1; IX/7.

²⁶ Дмитровић 2015, 47,51,67.

C,²⁷ while a find from tumulus IX is dated to Br D.²⁸ A pair of pendants from Tomanje have also been dated to the Middle Bronze Age – Br C,²⁹ while finds from Drenova near Priboj have been dated by M. Zotović, similar to those from Vranjani, to Br B2 – C.³⁰

According to the analyzed grave units from Western Serbia where this type of pendant has been discovered, we can consider that it represents a typical finding for the middle, as well as for later phases of the Middle Bronze Age, after which period it completely disappears from use.³¹ It can be presumed, with a high degree of probability, that both types of pendants were used at the same time, during the middle phase of the Middle Bronze Age, which has been confirmed by the finds from Vranjani.³² Spectacle-shaped pendants have usually been found in pairs, which should indicate the way they were used. They can be thread on a torc, as in the example from Kotraž, and there have been clear indications that they were used as breast decorations (Pl. I/4).³³ According to the records from skeleton graves at Dubac in Jančići, we can suppose that both types of pendants could have been decorating a part of the head around ears by being sewn onto a scarf, hat or ribbon. The fact that pendants of type I have been found around legs probably indicates that, in the same time, they were used to decorate the part around waist or they were sewn onto the skirt. Our observations on the way of use of spectacle-shaped pendants also find confirmation at sites in Central Europe.³⁴

However, the distribution and number of pendants of type II indicate that these pendants were less popular. There are not only chronological, but also territorial limitations, and other than sites west of Čačak, they also appear in the territory of Požega, Užice and Drina region. Such a relatively clearly defined territory leads us to the conclusion that it is the case of a local invention or product, which has already been recognized in the case of other metallic products from the same territory (pins, torcs, bracelets)³⁵ and, therefore, their suggested name could be *western Serbian type of spectacle-shaped pendants*. Besides the fact that it was probably manufactured in local workshops, the distinction of this specific type with a vertically raised loop reveals also the specific taste and habits of a small local community that used to live in a limited region of Western Serbia and developed under strong influences from the north, which resulted here in the creation of a personal, distinguishing style.

²⁷ Косорић, Крстић 1988, 46-47; Т.XVI/2.

²⁸ *Ibid.*, 49- 50; Т.XVIII/3,4.

²⁹ Стојић, Церовић 2011:185; 446/Ф.370.

³⁰ Zotović 1985: 40 – 50; Т.X/3.

³¹ Дмитровић 2015, 271.

³² Zotović 1985, Т.VIII/1,2.

³³ Попа 2010, 3-11; Pl.8.

³⁴ Wels-Weyrauch 1994, 63-64.

³⁵ Vasić 2003, 29,34; 2010, 27.

Bibliography

- Batović 1983** – Š. Batović, Kasno brončano doba u Istri, u: *Praistorija jugoslavenskih zemalja IV*, ur. A. Benac, Sarajevo, 1983: 271–373.
- Benac i Čović 1956** – A. Benac, B. Čović, *Glasinac I*. Sarajevo, 1956.
- Čović 1981** – B. Čović, Neka pitanja hronologije bronzanog doba glasinackog područja, *Glasnik Zemaljskog Muzeja n.s.* 35/36: 99-132.
- Дмитровић 2015** – К. Дмитровић, *Сахрањивање у културама бронзаног доба у Западном Поморављу*, PhD thesis, Faculty of Philosophy, University of Belgrade, 2015.
- Филиповић 2008** – В. Филиповић, *Некрополе развијеног бронзаног доба Подгорине и доњег Подриња- нова истраживања у западној Србији*, MA thesis, Faculty of Philosophy, University of Belgrade, 2008.
- Гарашанин 1954** – Д. Гарашанин, *Каталог метала I*. Београд, 1954.
- Girić 1971** – М. Girić, *Mokrin, nekropola ranog bronzanog doba*. Beograd, 1971.
- Косорић и Крстић 1988** – М. Косорић, Д. Крстић, Хронолошка детерминација гробова из хумки са потеса Трновице – Пађине – Роћевићи, *Зборник Народног музеја XIII/1*: 29–54.
- Лазих 2007** – М. Лазих, Хумка из бронзаног доба на локалитету Савин Лакат код Пријеполја, *Архаика 1*: 109–132.
- Matuschik 1996** – I. Matuschik, Brillen – und Hakenspiralen der frühen Metallzeit Europas, *Germania 74*: 1–43.
- Müller-Karpe 1980** – Н. Müller-Karpe, *Handbuch der Vorgeschichte – Bronzezeit*. Verter Band. München, 1980.
- Никитовић 1994** – Л. Никитовић, Праисторијска хумка у селу Турици код Гуче и њен значај у раном бронзаном добу Драгачева, *Зборник радова Народног музеја XXIV*: 29–39.
- Никитовић 1999** – Л. Никитовић, Резултати ископавања праисторијске некрополе на локалитету Дубац у Јанчићима на Каблару, *Зборник радова Народног музеја XXIX*: 5–21.
- Никитовић и Васић 2002** – Л. Никитовић, Р. Васић, Хумка из бронзаног доба на локалитету Равнине у селу Јанчићи код Чачка, *Зборник радова Народног музеја XXXII*: 23–32.
- Nikitović 2003** – L. Nikitović, Krstac – Ivkovo Brdo, nekropola sa humkama iz bronzanog doba, u: *Sahranjivanje u bronzano i gvozdeno doba*, ur. N. Voјović, M. Vasić, (Simpozijum održan u Čačku, septembar 2002), Čačak, 2003: 11–21.
- Никитовић и Васић 2005** – Л. Никитовић, Р. Васић, Гротница у Гучи – некропола под хумкама из бронзаног доба, *Зборник Народног музеја XVIII-1*: 123–139.
- Popa 2010** – С. I. Popa, Întrepodoabe, statut social simbolică. Pandantivele – ochelari din Bronzul transilvănean, *Apulum XLVII*: 1–22.
- Schumacher 1985** – G. Schumacher – Matthäus, *Studien zu Bronzezeitlichen Schmucktrachten im Karpatenbecken. Ein Beitrag zur Deutung der Hortfunde im Karpatenbecken*. Marburger Studien zur Vor- und Frühgeschichte, Band 6. Verlag Philipp von Zabern. Mainz am Rhein, 1985.
- Стојић и Церовић 2011** – М. Стојић, М. Церовић, *Шабаци- Културна стратиграфија праисторијских локалитета у Подрињу*, Археолошка грађа Србије VII. Београд – Шабаци, 2011.
- Валтровић 1890** – М. Валтровић, Бакрене и бронзане старине из Србије. *Старинар 7*: 65–96.
- Васић 1997** – Р. Васић, Белешке о бронзаном добу у Србији, *Зборник радова Народног музеја XXVII*: 37–47.
- Vasić 2003** – R. Vasić, *Die Nadeln im Zentralbalkan*. PBF XII/11, Stuttgart, 2003.
- Vasić 2010** – R. Vasić, *Die Halsringe im Zentralbalkan*. PBF XI/7, Stuttgart, 2010.
- Wels-Weyrauch 1978** – U. Wels-Weyrauch, *Die Anhänger und Halsringe un Südwestdeutschland und Nordbayern*, PBF XI/1, München, 1978.
- Wels-Weyrauch 1991** – U. Wels-Weyrauch, *Die Anhänger in Südbayern*. PBF XI/5, Stuttgart, 1991.
- Wels-Weyrauch 1994** – U. Wels-Weyrauch, Im Grab erhalten, im Leben getragen – Tracht und Schmuck der Frau, in *Bronzezeit in Deutschland*, Hgrs. A. Jockenhövel, W. Kubach, Hamburg, 1994.
- Зотовић 1976** – М. Зотовић, *Метално доба југозападне Србије*, Каталог изложбе. Титово Ужице, 1976.
- Zotović 1985** – М. Zotović, *Arheološki i etnički problemi bronzanog i gvozdenog doba Zapadne Srbije*. Titovo Užice – Beograd, 1985.

List of authors / Списак аутора

Stefan Alexandrov
National Institute of Archaeology and Museum
Bulgarian Academy of Sciences
2 Saborna Str.
1000 Sofia, Bulgaria
stefanalexandrov@abv.bg

Dragana Antonović
Institute of Archaeology, Belgrade
Knez Mihailova 35/IV
11000 Belgrade, Serbia
d.antonovic.960@gmail.com

Tiberius Bader
Max Eyth Str. 12
71282 Hemmingen, Deutschland
tib.bader@web.de

Martina Blečić Kavur
Univerza na Primorskem, Fakulteta za
humanistične študije, Titov trg 5
6000 Koper, Slovenia
martina.blecic.kavur@upr.si

Jan Bouzek
Charles University
Smetanovo nábřeží 6
11001 Prague, Czech Republic
Jan.Bouzek@ff.cuni.cz

Dragan Božić
Znanstvenoraziskovalni center SAZU
Inštitut za arheologijo
Novi trg 2
SI-1000 Ljubljana, Slovenija
dragan.bozic@zrc-sazu.si

Игорь Викторович Брюяко
Одесский археологический музей
Национальной академии наук Украины
Ланжероновская ул.4
65026 Одесса, Украина
ibruyako@yandex.ru

Aleksandar Bulatović
Institute of Archaeology, Belgrade
Knez Mihailova 35/IV
11000 Belgrade, Serbia
abulatovic3@gmail.com

Marko Dizdar
Institute of Archaeology
Ljudevita Gaja 32
10000 Zagreb, Croatia
marko.dizdar@iarh.hr

Katarina Dmitrović
Narodni muzej Čačak
Cara Dušana 1
32000 Čačak, Serbia
katarina.dmitrovic@gmail.com

Aca Đorđević
National Museum in Belgrade
Trg Republike 1a
11000 Belgrade, Serbia
a.djordjevic@narodnimuzej.rs

Vojislav Filipović
Institute of Archaeology, Belgrade
Knez Mihailova 35/IV
11000 Belgrade, Serbia
vfilipov1@gmail.com

Blagoje Govedarica
Institut für Prähistorische Archäologie
der FU Berlin, c/o Eurasien Abteilung des DAI
Im Dol 2-6, Haus II
14195 Berlin, Germany
blagoje.govedarica@dainst.de

Mitja Guštin
profemeritus
Pusterla 7
6330 Piran, Slovenia
mitja.gustin@upr.si

✠ **Bernhard Hänsel**
Institut für Prähistorische Archäologie,
Freie Universität
Fabeckstraße 23-25
14195 Berlin, Deutschland

Aleksandar Kapuran
Institute of Archaeology, Belgrade
Knez Mihailova 35/IV
11000 Belgrade, Serbia
a.kapuran@gmail.com

Boris Kavur
Univerza na Primorskem, Fakulteta za
humanistične študije, Titov trg 5
6000 Koper, Slovenia
boris.kavur@upr.si

Jovan Koledin
Muzej Vojvodine
Dunavska 35
21000 Novi Sad, Srbija
jovan.koledin@muzejvojvodine.org.rs

List of authors / Списак аутора

Мирослав Д. Лазич
Универзитет у Београду, Филозофски факултет,
Одељење за археологију, Археолошка збирка
Чика Љубина 18-20
11000 Београд, Србија
mdlazic@gmail.com

Ljuben Leshtakov
National Institute of Archaeology with Museum,
Bulgarian Academy of Sciences
Sofia, 2 Saborna str.
1000 Sofia, Bulgaria
l_leshtakov@abv.bg

Marija Ljuština
Univerzitet u Beogradu, Filozofski fakultet
Odeljenje za arheologiju
Čika-Ljubina 18-20
11000 Beograd
mljustin@f.bg.ac.rs

Daria Ložnjak Dizdar
Institut za arheologiju
Ljudevita Gaja 32
10000 Zagreb, Hrvatska
dldizdar@iarh.hr

Predrag Medović
Narodnog fronta 71
21000 Novi Sad, Serbia

Dragi Mitrevski
Ss. Cyril and Methodius University
blvd. Goce Delcev 9
1000 Skopje, Macedonia
dragimit@yahoo.com

Ognjen Đ. Mladenović
Institute of Archaeology, Belgrade
Knez Mihailova 35/IV
11000 Belgrade, Serbia
mladenovic40@gmail.com

Kristina Mihovilić
Arheološki muzej Istre
Carrarina ulica 3
52100 Pula, Hrvatska
kristina.mihovilic@ami-pula.hr

Barry Molloy
School of Archaeology
University College Dublin
Newman Building
Dublin 4, Ireland
barrymolloy@gmail.com

Јовица Станковски
Т. Думба 88/4-21
1100 Куманово, Македонија
stankovskijovica@yahoo.com

Milorad Stojić
Milutina Milankovića 28
11000 Beograd, Srbija
milestojic@gmail.com

Marija Svilar
Institute of Archaeology, Belgrade
Knez Mihailova 35/IV
11000 Belgrade, Serbia
marijasvilar@yahoo.com

Josip Šarić
Institute of Archaeology, Belgrade
Knez Mihailova 35/IV
11000 Belgrade, Serbia
josips@eunet.rs

Biba Teržan
Filozofska fakulteta, Univerza v Ljubljani
Aškerčeva cesta 2
1000 Ljubljana, Slovenia
biba.terzan@ff.uni-lj.si

Денис Топал
Универзитет «Высшая антропологическая школа»
Зимбрулуй 10а
2024 Кишинев, Молдова
denis.topal@gmail.com

Selena Vitezović
Institute of Archaeology, Belgrade
Knez Mihailova 35/IV
11000 Belgrade, Serbia
selenavitezovic@gmail.com